

Melnychenko R. K. Quest as a technology for developing the creativity of future biology teachers

The article describes the possibilities of using quest-technology in the educational process of higher educational institutions. It is noted that the quest is an innovative game learning technology that trains to find necessary information, analyze it, systematize it and solve various problems and tasks, while passing consistent route or plot. The quest is based on the intellectual contest with elements of the role-playing game. It is emphasized that this technology contributes to the growth of students' positive learning motivation, formation of their communicative and informational competence, creativity development, and methodological competence of future teachers. The article generalizes quest types according to the different criteria. Examples of using quests of natural subjects for vocational guidance work with senior pupils and creativity development process of future biology teachers are described in the article. The guidance papers of quest tasks based on own experience of teaching the course "Theory and Methodology of Teaching Biology in the Senior Profile School" at Zhytomyr Ivan Franko State University are provided.

Key words: quest, game technology, vocational training, biology teacher, creativity, Zhytomyr Ivan Franko State University.

УДК (37)(477.43/44)(09)

Окольнича Т. В.

### ВІКОВІ ПЕРІОДИ ЖИТТЯ ДІТЕЙ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

*Східні слов'яни виявляли себе талановитими вихователями. Виховні моменти виступали не відсторонено, вони були втілені в дії, що супроводжували дитину все її життя.*

*У статті на основі аналізу етнографічних джерел ХІХ – першої чверті ХХ ст. характеризуються особливості трьох періодів життя східнослов'янської дитини. Перший період життя – від 1 до 7 років – був важливою та необхідною ланкою в процесі подальшої соціалізації дитини та повноцінного включення її в сільський соціум і пов'язаний із програмуванням майбутньої господарської діяльності. Основними засобами виховання та соціалізації дитини на цьому періоді життя були спілкування матері з дитиною і колискова пісня. Догляд за малюками в східнослов'янських сім'ях часто доручали старшим дітям або ж бабусям-дідусям. Починаючи з трьох років, до процесу соціалізації активно долучалася група дітей. Другий період – з 7 до 14 років – період активної трудової соціалізації дітей, у якій відбувається статева диференціація у спілкуванні. Третій період – з 14 до 18 років – визначається подальшою інкорпорацією хлопців і дівчат в активне селянське життя в якості самостійних господарів і майбутніх подружніх пар. Автором розкрито вікові назви східнослов'янської дитини у кожному періоді її життя.*

**Ключові слова:** вікові періоди, вікові назви дитини, східнослов'янська дитина, етнографічні дослідження ХІХ – першої чверті ХХ ст., народна педагогіка, трудова соціалізація, мала дитина, підліток, парубок, дівка.

Зміни, які відбуваються в українському суспільстві, у суспільній свідомості громадян за умов національно-культурної розбудови України, стимулюють інтерес до осмислення народно-педагогічних традицій нашого народу, використання їх у сучасній освітній практиці, адже вирішення важливої соціальної проблеми перетворення суспільства та духовного відродження неможливе без врахування спадку минулих епох.

Якщо погодитися з тим, що кінцевою метою виховного впливу на особистість є максимальне виділення її індивідуальності, то треба визнати й те, що єдина справжня можливість розкрити неповторність індивіда – це провести його шляхами багатовікового розвитку людства до сучасних досягнень культури. Етносоціокультурна програма вивчення дитинства на сучасному етапі розвитку суспільства, коли переглядається сутність процесу виховання дитини як носія генетичного коду нації та створюються українознавчі моделі виховання підростаючих поколінь, є особливо актуальною. Оновлена парадигма потребує об'єднання зусиль науковців цілого ряду дисциплін – педагогів, психологів, істориків, етнографів. Ось чому сьогодні необхідно привернути увагу педагогів до глибокої проблеми – проблеми етнографічного вивчення народно-педагогічних поглядів на виховання дитини.

На основі аналізу етнографічного матеріалу ХІХ – першої чверті ХХ ст. виділяємо три вікові періоди життя східнослов'янської дитини. Перший період – із народження до семи років. Діти цього віку називалися малими дітьми.

Стосовно виокремлення періодів життя східнослов'янської дитини етнограф М. Грушевський, пише, що "малою дитиною" називали грудне немовля. Коли дитина починає бігати, її називають "великою дитиною" [1, с. 34]. У свою чергу, М. Сумцов наполягає на думці, що саме семирічна дитина вважалася "малою дитиною" [6, с. 490].

У віці дитини з народження до семи років етнографами ХІХ – першої чверті ХХ ст. виокремлюються вікові назви дитини.

Новонароджена дитина мала позастатеві назви: "народження", "народженняточко", "пискляточко", "муляточко" [1; 4; 5].

Від 1 до 7 років у вікових назвах дітей застосовувалися терміни, які характеризують етапи їхнього фізичного та розумового розвитку. Впродовж першого року дитину називали:

- “сміяка”, “гуляка”, “зіпака”, “плакса”, “плакуха”, “дід”, “бабуся” – беззуба дитина;
- “зубань”, “белькотун”, “сокотун(-ха)”, “воркотун(-ха)”, “гудун”, “сидун” – дитина, що сидить;
- “плазун(-ха)”, “плазуня”, “лазунець” – дитина, що повзає;
- “дибун”, “дибака”, “дибуна”, “дибуня”, “дибунець” – дитина, що починає ходити;
- “ходун” – дитина, що ходить;
- “шавкотун(-ха)”, “щербетун(-ха)” – дитина, що починає говорити;
- “ціркотун(-ха)” – дитина, що говорить;
- “німе”, “мовчун” – дитина, що не говорить або мало говорить [1, с. 46–50].

Через рік після народження дитину називали “годовичок”, “їсть першу паску” [2, с. 67].

Віковими назвами дитини другого року, які фіксували здійснення ритуального обряду “постриження”, були “стрижка”, “стрижак”, “стригунець”. Крім цього, на таких дітей казали “друга паша”, “друге літо”, “другу паску їсть”, “другу кутю” [3, с. 260].

На третьому році життя дитину називали “пічкур”, “третяк”, “гулячок”, “гулячка” (що вказувало на її самостійність: вона проводила цілі дні або в товаристві інших дітей, або на самоті; турбота матері у цей час зводилася до мінімуму), “третє літо”, “третя паша” [4, с. 41].

На дитину четвертого року казали “джигун”, “гульвіса”, “метунець”, “четвертак”, “жевжик”, “шмиглик”, “четвертачок”, “четверта паша”, “жируни” [4, с. 56].

Від 1 до 4 років дитина переживала етап свого життя, під час якого відбувалося її входження у “світ культури”, і з яким також пов’язувалися деякі зміни в побутовому та ритуальному ставленні до неї.

Наступним важливим і якісно новим (перехідним) етапом у житті маленьких дітей був етап від 5 до 7 років, що пов’язувався у народній педагогіці із новою зміною їх статусних позицій. Це відбувалося шляхом їх включення в активну трудову діяльність сім’ї: хлопчиків переважно в чоловічі, дівчаток – у жіночі господарчі сфери, чим закріплювалися гендерні установки й орієнтації на міжстатевий поділ робіт. Про перехідність цього віку свідчить той факт, що дитину на п’ятому році життя іменували, з-поміж іншого, “беззубком” [1, с. 82]. Цим у народній культурі маркувалася зміна соціального та статевовікового статусу дитини, оскільки “пастухом” починали її називати тоді, коли у неї починали випадати зуби [1, с. 87]. Отже, поява нових зубів у дитини ототожнювалася з її переходом в іншу соціально-господарську групу – “пастушків”.

Віку дитини від 5 до 7 років майже всі народи надають особливого значення, оскільки у цей час батьки зазвичай передають, а діти приймають відповідальність за молодших дітей, догляд за тваринами і виконання низки інших посильних домашніх обов’язків. Діти стають відповідальними також за свою соціальну поведінку, і їх суворіше карають за порушення її норм. Дитина приєднувалася до груп ровесників, брала участь у рольових іграх, причому відбувалася сегрегація таких груп за статтю. Від дітей очікували також виявлення сором’язливості, і наголошувалася необхідність статевої диференціації у спілкуванні. Це ще одне свідчення того, що у минулому дитинство було коротшим, ніж зараз, і діти набагато швидше долучалися до життя дорослих. У ситуації, коли кожна пара рук була на рахунку, а кожен, хто не міг працювати, був тягарем для родини, не дивно, що дитинство було максимально коротким, і вже кількарічні діти працювали вдома, у господарстві, на полі.

Досягнувши 5–7-річного віку, син потрапляв під більший вплив чоловіка, який готував його до виконання функцій годувальника сім’ї та її голови, а відтак хлопчик переважно долучався до чоловічих видів діяльності. Доньок же з цього періоду матері залучали до жіночої праці, виховуючи в них риси та господарську поведінку (а разом із тим – і соціально-гендерні ролі), традиційно притаманні для української жінки.

У землеробських областях хлопчиків 5–7 років називали “пахолками” (паорками), “бороноволоками”, “навошиками”, “погоничами” [1; 5]. Вони допомагали орати, боронувати (у цих видах робіт вони, зазвичай, керували кіньми), сіяти, молотити, косити, ставили віхи (тички) між засіяними ділянками, вивозили гній на поля.

Дівочі трудові назви у 5–7 років – “нянька”, “пестунка” [5, с. 91]. І хлопчики, і дівчатка зазвичай із 6 років пасли домашніх телят, овець, гусей, свиней.

Щодо подальшої вікової градації східнослов’янської дитини пропонуємо виокремити віковий період із 7 до 14 років – підлітковий або отроцький, що був безпосередньо пов’язаний із включенням дітей в активне соціально-господарське життя сім’ї, родини, сільської громади в цілому. Саме аналізу вікової групи дітей від 7 до 14 років присвячено значну кількість першоджерельного етнографічного матеріалу XIX – першої чверті XX ст., що стосується передусім механізмів дорослішання, розподілу та закріплення відповідних соціальних ролей і функцій.

Важливість семирічного віку у житті дитини, яка вже почала готуватися до дорослого життя, засвідчує цикл усної народної творчості – казок, героєм яких був “семилітка”. Герой-семиліток вирушає на подвиги – чи то з власної волі, чи то під впливом якоїсь біди, яка насувається на рідну землю і якій не можуть дати ради старші, досвідчені воїни, наприклад, старші брати або батьки героя.

Взагалі число 7 у східнослов’янських народів позначало найповнішу міру величини, що засвідчують прислів’я: “Семеро одного не чекають”, “Сім раз одміряй – один відріж” тощо [5, с. 99–100]. Звідси й образи мужнього, мудрого, сильного героя-семилітки і мудрої дівки-семилітки. Цим же підкреслюється і значущість семирічного віку в житті дитини.

Фактично саме з цього віку ми можемо говорити про початок активної трудової соціалізації дітей. Це й не випадково, бо саме у процесі праці дитина в традиційних суспільствах оволодівала необхідними формами соціальної взаємодії та трудовими навичками. У цей період процес соціалізації був найбільш інтенсивним і змістовно наповненим: індивід опановував засадничі культурні цінності, соціальні норми та моделі поведінки. З 7-літнього віку починався другий етап у господарському житті дитини – вона ставала дедалі активнішим помічником своїх батьків, а відтак – і соціально значущою особою в сім'ї, а згодом і в громаді.

Із 14 років розпочинався третій період життя східнослов'янської дитини. У цей час у соціалізаційних установах черговий раз фіксувалася традиційність і незмінність статево-вікового принципу розподілу основних господарських обов'язків та функцій, визначався характер подальшого процесу інкорпорації хлопців і дівчат в активне селянське життя вже в якості самостійних господарів і майбутніх подружніх пар, затверджувалися відповідні соціально-гендерні ролі й остаточно оформлювалися набуті попередньо професійні уміння та навички.

Цей період був пов'язаний, передусім, зі вступом до форми дошлюбного спілкування – молодіжної громади, до якої вступали з 14 до 18 років. "Дівування" та "парубкування" означало для молоді початок переходу до нової соціально-вікової категорії, нового в якісному відношенні соціального статусу в сільській локальній спільноті.

Варто, однак, зауважити, що категорія сільської молоді дівчат і парубків була неоднорідною за своїм складом, оскільки в її межах об'єднувалися дві підгрупи – "переддівок" і "підпарубків" та "дівок" і "парубків", які вже досягли шлюбного віку і мали право одружуватися [6].

У віці 14 років підлітки починали гуртуватися в окремі громади, сформовані за статево-віковим принципом, прагнучи у всьому наслідувати молодь старшого віку. Такі підпарубоцькі та піддівочі громади влаштували спільні зібрання й ігри, ходили на вечорниці (вечурки), робили складчину для організації спільної вечері тощо.

Вже починаючи з 15–16-річного віку дівчину називали "відданицею", "невістою", "на віддані", актуалізуючи одну з головних соціалізаційних установок цього віку – реалізацію репродуктивної функції шляхом одруження та створення власної сім'ї [6, с. 485].

У свою чергу, хлопця з 15–16 років починали називати "парубок", "косар", "легінь" [6, с. 486], фіксуючи тим самим якісну зміну статусних характеристик останнього, готовність його до одруження.

Отже, на основі аналізу етнографічних джерел XIX – першої чверті XX ст., в східнослов'янській народній педагогіці виокремлюємо три періоди в житті дитини: перший період життя дитини – від 1 до 7 років – був важливою та необхідною ланкою в процесі її подальшої соціалізації та повноцінного включення в сільський соціум і пов'язаний із програмуванням майбутньої господарської діяльності дитини. Другий період – із 7 до 14 років – період активної трудової соціалізації дітей і статевої диференціації у спілкуванні. Третій період – із 14 до 18 років – пов'язаний зі вступом до форми дошлюбного спілкування – молодіжної громади.

#### **Використана література:**

1. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський // Матеріали до українсько-руської етнології. – Т. IX. – Львів, 1907. – 144 с.
2. Кравченко В. Етнографічні матеріали. Зібрані Василем Кравченком / В. Кравченко. – Житомир : Робітник, 1902–1907, Б. Р. – Т. I. Пісні, хрестини та весілля. – 200 с.
3. Малинка А. Родини и хрестини (Материал собран в м. Мрине, Нежинского уезда) / А. Малинка // Киевская старовина. – 1898. – № 5. – Т. XI. – С. 254–286.
4. Лепкий Д. Селянська дитина / Д. Лепкий // Библиотека для русской молодежи под ред. Юлиана Насальского. – Коломия, 1907. – Вып. 25. – Т. 39. – 138 с.
5. Онишук А. Родини і хрестини та дитина до 6-го року життя / А. Онишук // Матеріали до української етнології. – Львів : Наукове т-во ім. Т. Шевченка, 1912. – Т. 15. – С. 90–113.
6. Сумцов М. Парубоцькі братства / М. Сумцов // Киевская Старина. – 1890. – Кн. VI. – С. 482–493.

#### **References:**

1. Hrushevskiy M. Dytna v zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu. Materialy do ukrainsko-ruskoi etnologii [Child in Ukrainian customs and beliefs]. T. IX. Lviv, 1907. 144 s.
2. Kravchenko V. Etnografichni materialy. Zibrani Vasylem Kravchenkom [Ethnographic materials. Collected by Vasyl Kravchenko]. Zhytomyr: Robitnyk, 1902–1907, B. R. T. I. Pisni, khrestyny ta vesillia. 200 s.
3. Malinka A. Rodiny i khrestiny (Material sobran v m. Mrine, Nezhynskogo uезда) [Birth and christening (The material collected in the city of Mrin, Nezhynskii district)]. Kievskaya starovina. 1898. № 5. T. XI. S. 254–286.
4. Lepkiy D. Selyanska ditina [Peasant child]. Biblioteka dlya russkoy molodezhi pod red. Yuliana Nasalskogo. Kolomiya, 1907. Vip. 25. T. 39.
5. Onyshchuk A. Rodyny i khrestyny ta dytna do 6-ho roku zhyttia [Birth and christening and child to the 6th year of age]. Materialy do ukrainskoi etnologii. Lviv: Naukove t-vo im. T. Shevchenka, 1912. T. 15. S. 90–113.
6. Sumtsov M. Parubotski bratstva [Young men's brotherhoods] Kievskaya starovina. 1890. Kn. VI. S. 492–493.

**Окольнича Т. В. Возрастные периоды в жизни детей восточных славян в этнографических исследованиях XIX – первой четверти XX вв.**

Восточные славяне были талантливыми воспитателями. Воспитательные моменты проявлялись в действиях, которые сопровождали ребенка всю его жизнь.

В статье на основе анализа этнографических источников XIX – первой четверти XX вв. характеризуются особенности трех периодов жизни восточнославянского ребенка. Первый период жизни – от 1 до 7 лет – был важным звеном в процессе социализации ребенка, полноценного вливания его в сельский социум. Основными способами воспитания и социализации ребенка в этот период его жизни были общение матери с ребенком и колыбельная песня. Уход за маленькими детьми в восточнославянских семьях часто поручали старшим детям или же бабушкам-дедушкам. С трех лет к процессу социализации активно привлекалась группа детей. Вторым периодом – с 7 до 14 лет – период активной трудовой социализации детей, происходит половая дифференциация в общении. Третий период – с 14 до 18 лет – обозначался инкорпорацией парней и девушек в активную сельскую жизнь как самостоятельных хозяев и будущих супружеских пар.

Автором проанализированы возрастные названия восточнославянских детей в каждом периоде их жизни.

**Ключевые слова:** возрастные периоды, возрастные названия детей, восточнославянский ребенок, этнографические исследования XIX – первой четверти XX вв., народная педагогика, трудовая социализация, маленький ребенок, подросток, парубок, девка.

OkoInycha T. V. Age periods of life of the Eastern Slavs' children in ethnographic studies of the 19th – first quarter of the 20th centuries

In rituals our ancestors found themselves being talented educators. Educational aspects were not detached, they were implemented in actions. The ceremonial actions accompanied a child for life.

In the article the author, on the basis of ethnographic sources of 19th - first quarter of 20th century analysis, has characterized features of three periods of the East Slavic child's life. The first period of life – from one to 7 years was an important and necessary link in the process of further socialization of the child and its full inclusion into the rural society, associated with the programming of future economic activities. The main means of upbringing and socialization of the child during this period of life were communication between mother and child and a lullaby song. Caring for kids in Eastern Slavic families was often entrusted to elder children, or grandparents. The second period – from 7 to 14 years – is the period of active labor socialization of children, there occurs gender differentiation in communication. The third period from 14 to 18 years was determined by further incorporation of boys and girls into active peasant life as independent hosts and future married couples.

The author has revealed age names of the Eastern Slavic child in every period of its life. In the paper it has been noted that back in the past the childhood was shorter than in the present, and children were much more likely to be involved into adult life.

Key words: age periods, child age names, Eastern Slavs' child, ethnographic research of the 19th – first quarter of the 20th century, native pedagogy, labor socialization, small child, teenager, young man, young woman.

УДК 373.3/5.048

Олешко П. С.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

У статті розкрито особливості формування професійної компетентності керівника закладу освіти в умовах інноваційного освітнього середовища післядипломної освіти. Відзначається, що професійна компетентність керівника в сучасній освіті є зумовлюючим фактором забезпечення якості освіти в Україні; зміна змісту, принципів, напрямів, завдань і засобів освіти визначають зміну напрямів професійної діяльності і структури управлінської компетентності керівника освітнього закладу. Показано, що професійна компетентність керівника структурно складається з управлінських, педагогічних, комунікативних, діагностичних і дослідницьких компонентів діяльності, визначається рівнем сформованості професійних знань і умінь, ступенем розвитку професійно значущих особистісних якостей, необхідних для оптимальної реалізації управлінських функцій; вона інтегрує знання, практичні вміння, навички, професійно-особистісні цінності і якості, які забезпечують кваліфіковане управління навчальним закладом.

**Ключові слова:** інноваційне освітнє середовище, керівник закладу освіти, менеджмент, післядипломна освіта, професійна компетентність, управління освітою.

Поступ до суспільства знань, глобалізація сучасного світу, інтеграція в європейський і світовий освітній простір окреслюють нові вимоги до учасників навчально-виховного процесу в умовах змін. Розбудова системи освіти України неможлива без ґрунтовної підготовки керівника сучасного закладу освіти як професіонала, який здатен створити комфортні умови та високу результативність життєдіяльності навчальної установи.

Сьгодні система освіти зазнає значних змін, пов'язаних із внесенням коректив у цілі, завдання та зміст освітнього процесу. Але зміни у навчальних закладах, в першу чергу, залежать від розвитку спеціалістів, які б могли втілювати в практичну діяльність сучасні освітні технології, найкращі результати педагогічних досліджень. За цих умов перед національною системою освіти постала необхідність значного підвищення професійної компетентності педагогів.